

Köy Enstitülerinde Yetişen Sağlık Profesyonelleri: Köy Sağlık Memurları

Health Professionals Trained in Village Institutes: Village Health Officers

Arif Hüdai KÖKEN^a, Gülay HALİDİ^b

^aKırşehir Ahi Evran Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik ABD, Kırşehir, Türkiye

^bÇukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik ABD, Adana, Türkiye

Bu çalışma, XIV. Türk Tıp Tarihi Kongresi'nde (8-11 Haziran 2022, Hatay) sözlü olarak sunulmuştur.

ÖZET Köy Enstitüleri, Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarının önemli uygulamalarından birisidir. İlk olarak 1940 yılında köylere öğretmen yetiştirmek için kurulmuştur. Dönemin sağlık gereksinimleri ve politikaları gereği, sağlık iş gücüne ihtiyaç artmıştır. Bu ihtiyaca cevap verebilmek için 1943 yılından itibaren eğitim modelinde yapılan değişiklikle Köy Enstitülerinin Sağlık Kolu açılmıştır. Bu sayede Köy Enstitüleri artık öğretmenler gibi köylerde hizmet vermek üzere köy sağlık memuru eğitmiştir. Bu çalışma kapsamında farklı yıllarda olmak üzere en son 1951 yılında mezun olmuş dört köy sağlık memuruna ulaşılmış, görüşmeler yapılmış, aktardıklarından yazılı notlar tutulmuş, bu kişilerden köy sağlık memurluğuna ilişkin belgeler temin edilmiştir. Araştırmaya konu olan bu belgeler köy enstitüsü öğrenci kimlik kartı, köy sağlık memuru eğitimine ilişkin dönemin ders kitapları, köy sağlık memuru diploması, köy sağlık memurlarının görevlerini şehir ve kasabalarda yapabileceğine ilişkin mazbata, Sahra Sıhhiye Hizmet Okulu diploması ve narkoz kursu sertifika belgesinden oluşmaktadır. Elde edilen bulgular literatür eşliğinde tartışılmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre köy sağlık memurları görev yaptıkları köylerin sağlık ihtiyaçlarına yüksek nitelikte cevap verecek düzeyde eğitim almışlardır. Bunun yanında çalıştıkları dönem boyunca halk sağlığını koruma ve geliştirmede önemli görevler üstlenmişlerdir. Bu araştırma ile literatüre sınırlı bir biçimde konu olmuş köy sağlık memurlarının gündeme gelmesi, ayrıntıda kalmış noktaların bilgiler-belgeler ışığında açıklığa kavuşturulmasında ve belirli bir dönemin eğitim anlayışı, sağlık politikaları, toplumsal yapılanmanın hatırlanmasında önemli bir kapı aralamaktadır.

ABSTRACT Village Institutes are one of the important practices of the educational policies of the Republican period. It was first established in 1940 to train teachers for villages. Due to the health requirements and policies of the period, the need for health labor has increased. In order to respond to this need, the Health Branch of the Village Institutes has been opened with the amendment made in the education model since 1943. In this way, Village Institutes had started to train village health officer to serve in villages such as teachers. Within the scope of this study, four village health officers who have graduated in 1951, including in different years, were reached, interviews were made, written notes were kept and documents regarding the village health officer were provided. These documents, which are the subject of the research, consist of the student identity card of the village institute, the textbooks of the period regarding the education of the village health officer, the diploma of the village health officer, the certificate that the village health officers can perform their duties in cities and towns, the diploma of the Sahara Medical Service School and the certificate of the narcosis course. The findings obtained were discussed with the literature. According to the results, village health officers received a high level of education to respond to the health needs of the villages they worked. In addition, during the period they worked, they have undertaken important tasks in protecting and developing public health. The fact that the village health officers, who have been a limited subject in the literature, come to the fore with this research, opens an important door in clarifying the points left in the details in the light of information and documents, and in remembering the education understanding, health policies and social structure of a certain period.

Anahtar Kelimeler: Köy enstitüsü; sağlık eğitim tarihi; köy sağlık memuru; sağlık politikası

Keywords: Village institute; history of health education; village health officer; health policy

Mustafa Kemal Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nın ilk yıllarından itibaren millî eğitim sistemi ve kurumları üzerinde düşünmeye başlamış, henüz Cumhuriyet

ilan edilmeden 16 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da Maarif Kongresi düzenlemiştir. Bu kongrenin açılışında Atatürk, güçlü bir eğitimin ve eğitim teşkilatı-

Correspondence: Arif Hüdai KÖKEN

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik ABD, Kırşehir, Türkiye

E-mail: arifhudaikoken@hotmail.com

Peer review under responsibility of Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics, Law and History.

Received: 11 Apr 2023

Received in revised form: 16 Jun 2023

Accepted: 27 Aug 2023

Available online: 13 Sep 2023

2146-8982 / Copyright © 2023 by Türkiye Klinikleri. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

nın önemine “*Milletimizi gerçek saadete ulaştıracak olan irfan ordusudur.*” ifadesiyle vurgu yapmıştır.¹

Ülke nüfusunun yaklaşık %80’inin köylerde yaşadığı 1935’te, okul sayısının yok denecek kadar az olması, bir yandan köy halkının eğitim eksikliğine diğer yandan köylerde ekonomik, sosyal ve sağlık yönü başlıca olmak üzere birçok açıdan problemlerin yaşanmasına neden olmuştur.¹ Ülkemiz eğitim tarihinin önemli köşe taşlarından birisi olan Köy Enstitüleri, Cumhuriyet sonrası modernleşmenin köylere kadar ulaşmasını sağlamak amacıyla 17 Nisan 1940 tarihinde 3803 sayılı yasa ile 5 yıllık eğitimi kapsayacak şekilde kurulmuş, aynı yıl içerisinde toplam on adet Köy Enstitüsü yurdun değişik bölgelerinde eğitime başlamış, 1946 yılına kadar sayıları yirmiyi bulan Köy Enstitüleri ilk mezunlarını 1945 yılında vermiştir.² Nüfusun büyük çoğunluğunun köylerde yaşadığı dönemde Köy Enstitüleri sadece kurulduğu kırsal bölgelerde insanlara okuma yazma öğretme misyonu benimsememiş; sağlık da dâhil olmak üzere halkın ihtiyacı olan tüm konularda toplumsal gelişmelere katkı sunmayı amaçlamıştır.³ Bu okullarda yetişenler, eğitimleri sırasında aldıkları dersler sayesinde sadece öğretmenlik rolünü değil yeri geldiğinde ziraatçı, çiftçi, sağlıkçı, yapı ustası, sanatçı rolleri de üstlenecek kadar birikimle mezun olmuşlar ve bu donanımla köy halkına her yönden önderlik edecek düzeye gelmişlerdir.^{4,5}

Köy Enstitüsündeki öğretmen adaylarının özellikle aldıkları “*Okul Sağlık Bilgisi*” dersi okul çocuğunun vücut yapısı, okul ve çevrenin sağlık şartları, okul çağındaki çocuklarda görülen hastalıklar, kazalara karşı alınacak tedbirler, sağlığa ilişkin genel kurallar, okulda ve köy odalarında bulunması gereken tıbbi aletler, ilaçlar ve bunların kullanılması gibi konuları kapsamaktadır.⁶ Temel misyonu öğretmen yetiştirmek olan Köy Enstitülerinde okuyan öğrenciler arasında öğretmen olmak istemeyenlere, 1943 yılında çıkarılan 4459 sayılı yasayla sağlık memurluğu alternatifini getirilmiş; bunlar ilk üç yıllık (ortaöğrenim) eğitimlerini tamamladıktan sonra sağlık memurluğu sınavına yönlendirilmiştir.^{2,7}

Cumhuriyet dönemi sağlık politikaları incelendiğinde, 1923-1935 yılları arasında sağlık mevzuatına yönelik çalışmalar ön planda olmakla beraber

örgütlenme ve sağlık personeli istihdamı da sağlık politikalarının diğer önemli bileşenlerini oluşturmuştur. Bu çerçevede 1923 yılında 554 hekim, 136 ebe ve 560 sağlık memuru istihdamı sayısı, 1935 yılında 1.625 hekim, 451 ebe, 325 hemşire ve 1.365 sağlık memuru sayısına çıkarılmıştır.⁸ Ayrıca bu dönemde koruyucu sağlık hizmeti sunumuna ayrı bir önem verilmiş, koruyucu sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması amacıyla daha fazla sağlık personeli yetiştirme arayışı da devam etmiştir.⁹ Bunun bir sonucu şeklinde nitelendirilebilecek bir durum olarak, sağlık personeli ihtiyacının yüksek olduğu bu dönemlerde Köy Enstitüleri de eğitim modelinde yaptığı reformlarla, sağlık memuru yetiştirmeye başlamış ve bu bağlamda dikkat çeken bir kurum hâline gelmiştir.^{7,10}

Köy Enstitülerinde sağlık memuru yetiştirilmesi, ilk olarak 1943 yılında 4459 sayılı “*Köy Ebeleri ve Köy Sıhhat Memurları Teşkilatı Yapılmasına ve 3017 Numaralı Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti Teşkilat ve Memurin Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun*” ile söz konusu olmuş; Akçadağ (Malatya), Pulur (Erzurum), Kızılcıullu (İzmir) ve Hasanoğlan (Ankara) Köy Enstitüleri bünyelerinde sağlık kolları açılarak sağlık memurluğu eğitimlerine başlanmıştır. Daha sonra 1944 yılında Göl (Kastamonu), Çifteler (Eskişehir) ve Arifiye (Kocaeli) Köy Enstitülerinde de sağlık kolları açılarak bunların sayıları yediye çıkarılmıştır. Sağlık kollarının eğitiminde okul doktorları, “Sağlık Kolu Eğitim Başı” sıfatıyla sağlık eğitim programının hazırlanıp yürütülmesinden yükümlü olarak görev yapmıştır. Eğitimin uygulama ayağında hemşire ve sağlık memuru da görev yapmış; devlet hastaneleri, belediye hastaneleri, zührevi hastalıklar hastaneleri, sıtma savaş başkanlığı gibi yerlere uygulamalı eğitim için öğrenciler gönderilmiştir. 1947 yılında Kızılcıullu ve Hasanoğlan Köy Enstitülerindeki sağlık kollarının devam etmesi uygun görülmüş ve diğer tüm sağlık kolları tamamen kapatılmıştır. Sağlık kolunun açılmasıyla birlikte Köy Enstitülerinde yetişen köy sağlık memurları, sağlık insan gücüne önemli katkılar sunmuş ancak 1951 yılında bu kol kapatılarak köy sağlık memuru yetiştirilmeye son verilmiştir.^{6,11,12} 1946-1947 eğitim öğretim yılı başı itibarıyla toplam 521 sağlık memuru yetişmiştir.¹³ Sağlık personeli ihtiyacının yüksek olduğu bu dönemlerde Köy Enstitü-

leri eğitim modelinde yaptığı reformlarla 1951 yılında kapanana kadar yaklaşık 1.600 köy sağlık memuru yetiştirilerek sağlık sistemine önemli katkılar sağlanmıştır.^{10,14}

Bu çalışma, Köy Enstitüleri bünyesinde kısa bir dönem köy sağlık memurlarının yetişmesine olanak tanıyan sağlık kolundan mezun olmuş, uzun yıllar köy sağlık memurluğu yaparak kendi döneminde önemli toplumsal roller üstlenmiş ve sonra emekli olmuş kişilerden elde edilen mesleki eğitimlerine ve yaşamlarına ilişkin bilgiler, orijinal belgeler ışığında köy sağlık memurluğunun eğitimini, görevlerini-yükümlülüklerini, sorumluluklarını ve toplumsal rollerini ortaya koyarak tartışmak amacıyla hazırlanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Çalışma kapsamında Köy Enstitülerinin “sağlık kolu”ndan mezun olmuş ve ülkenin farklı bölgelerinde köy sağlık memuru olarak çalışmış toplam dört kişiye (2015 yılında “üç”, 2019 yılında “bir” kişi) ulaşılmıştır. Bu bağlamda onlarla yapılandırılmamış görüşmeler yapılmış; görüşmeler sırasında yazılı notlar tutulmuş, bu kişilerden köy sağlık memurluğuna dair belgeler ve dokümanlar temin edilmiştir. Bu görüşmelerden elde edilen veriler, köy sağlık memurluğuna ilişkin kanunlar ve literatür bilgileri ışığında irdelenmiştir.

BULGULAR

Köy Sağlık Memuru Sıtkı Işık ile 17 Temmuz 2015 tarihinde Hatay’ın Erzin ilçesinde; Köy Sağlık Memuru Hamdi Taşdemir ve Turgut Atalay Hülagu ile 8 Ağustos 2015 tarihinde Bursa’da; Köy Sağlık Me-

mururu Şerafettin Doğan ile 3 Nisan 2019 tarihinde Kırşehir’de görüşülmüştür. Ulaşılan köy sağlık memurlarının adı-soyadı, doğum yeri ve tarihi, ortaöğrenimi gördüğü köy enstitüsü ve sağlık kolundan mezun olduğu köy enstitüsü bilgisine ilişkin demografik veriler tablo şeklinde hazırlanmış ve sunulmuştur (Tablo 1).

Köy sağlık memurlarından Hamdi Taşdemir ve Şerafettin Doğan kendi rızaları ile hâlen ellerinde bulunan Köy Enstitüsü kimlik cüzdanı, “sağlık kolu”nun eğitiminde okutulan ders kitapları, köy sağlık memurları diploması, köy sağlık memurunun Sahra Sıhhiye Hizmet Okulu diploması, köy sağlık memurunun görevini şehir veya kasabalarda icra edebileceğine ilişkin mazbata, Gevher Nesibe Sağlık Eğitim Enstitüsü öğrenci hüviyet kartı, narkoz kursu sertifika belgesini akademik çalışmada kullanmak amacıyla vermişlerdir. Ayrıca TBMM arşivinden ulaşılan köy sağlık memurluğuyla ilgili kanun ve yönetmelikler çalışma kapsamında temin edilerek araştırmada kullanılmıştır (Resim 1-10).

TARTIŞMA

Cumhuriyet dönemi sağlık hizmetleri incelendiğinde, özellikle II. Dünya Savaşı’nın öncesinde ve sonrasında bu bağlamda da ciddi olumsuzluklar yaşanmıştır. Bu dönemde sağlık yönetimi ve organizasyonu anlamında yaşanan problemlerin çözüme kavuşturulması için önemli adımlar atılmış; bunlardan biri de sağlık alanına insan gücü yetiştirmek olmuştur. Köy Enstitülerinde köy halkının refahını sağlamak ve gelişmişlik düzeyini artırmak adına, farklı ve çeşitli düzeyde donanımları barındıran köy öğretmeni ve

TABLO 1: Ulaşılan köy sağlık memurlarının demografik verileri.

Adı/Soyadı	Doğum Yeri/Tarihi	Köy Enstitüsü	Sağlık kolu
Sıtkı Işık	Erzin/1928	Adana Düziçi Köy Enstitüsü (1945-1948)	İzmir Kızılçullu Köy Enstitüsü Sağlık Kolu (1948-1950)
Hamdi Taşdemir	Anamur/1930	Antalya Aksu Köy Enstitüsü (1946-1949)	İzmir Kızılçullu Köy Enstitüsü Sağlık Kolu (1949-1951)
Turgut Atalay Hülagu	Erzurum/1926	Erzurum Pulur Köy Enstitüsü (1942-1945)	İzmir Kızılçullu Köy Enstitüsü Sağlık Kolu (1945-1947)
Şerafettin Doğan	Dulkadirli/1931	Ankara Hasanoğlan Köy Enstitüsü (1946-1949)	Ankara Hasanoğlan Köy Enstitüsü Sağlık Kolu (1949-1951)

benzer alt donanıma sahip sağlık memuru yetiştirilmesi, bu adımların önemli bir göstergesidir.^{9,14}

Köy Enstitülerinde sağlık eğitimi çok kapsamlı bir şekilde verilmiş olmasına rağmen köy öğretmenlerinin atandıkları bölgelerde sağlık hizmeti sunumu konusunda yeterli olmayacağı görüşü belli bir süre hakim olmuştur. Bu nedenle Sağlık Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı iş birliği yaparak 1943 yılında Resmî Gazete’de yayımlanan 4459 sayılı “Köy Ebe-leri ve Köy Sağlık Memurları Teşkilatı Yapılanmasına ve 3017 Numaralı Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti Teşkilat ve Memurin Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun” ile Köy Enstitülerinde sağlık memuru kolu açılmıştır.^{15,16} Bu kanuna göre köy sağlık memurluğunun görev tanımı, seyyar sağlık hizmeti sunma niteliği, özlük hakları, mecburi hizmet mükellefiyetleri, köy öğretmenleri arasındaki konumu, sağlık idare yapılanmasındaki hiyerarşik yeri, ödüllendirilme şekilleri ve disiplin sorumlulukları gibi hususlar açıklanmıştır. Daha sonra çıkan kanunlarla köy sağlık memurlarıyla ilgili düzenlemelere sağlık kolu kapatıldıktan sonra dahi yer verilmiştir.¹⁷⁻²¹

Köy kökenli öğrencilerin özellikle bu okullarda okutulması, Hasan Ali Yücel’in ve İsmail Hakkı Tonguç’un girişimiyle gerçekleşmiştir. Köy Enstitülerinin temel amacı, köy şartlarında yaşayan insanları ve ihtiyaçlarını anlayan öğretmen yetiştirmek olduğundan bu bağlamda öğrenci seçiminin bu amaca gayet uygun düştüğü söylenebilir. Köy şartlarında yaşayan insanların sağlık ihtiyaçlarının belirlenmesini, bu yönde anlaşılmasını sağlama ve onların ihtiyaçlarına uygun şekilde sağlık hizmeti sunma bağlamında sağlık kolunun açılarak köy sağlık memurlarının yetiştirilmesi, temel amaca yönelik bir eylemdir. Sağlık memuru adaylarının da tıpkı öğretmenler gibi köy çocukları arasından seçilmesi, köy koşullarını ve olanaklarını tanıyan ve bunları sağlık sorunları çerçevesinde idrak edebilen kişilerin, sağlık sorununu daha kökten ve ideal çözüme kavuşturma motivasyonunda olacakları öngörüsüne dayanmaktadır.^{22,23} Araştırma kapsamında irtibata geçilen dört köy sağlık memurunun ön plana çıkan ortak özelliklerinden biri, köyden gelen ve Köy Enstitülerinde okuma hakkını elde etmiş kişiler olmalarıdır. Görüşmeler sırasında ulaşılan köy sağlık memurları da köy çocuklarının bu eğitim modeli içe-

risinde okutulmaya çalışıldığını özellikle vurgulamışlardır (Resim 1).²⁴⁻²⁷

Köy Enstitüsü bünyesinde ilk üç yılı yani orta-öğretimi tamamlayan ve sağlık memuru olmak isteyen öğrenciler, sağlık memurluğu sınavına girmekte, onu başarıyla geçtikten sonra iki yıllık bir eğitim görmek ve başarıyla tamamlanan bu sürecin sonunda “köy sağlık memuru” ünvanıyla mezun olmaktadır.^{12,24-27} Köy sağlık memuru adaylarının eğitimleri sürecinde aldıkları mesleki dersler, 1. sınıfta anatomi fizyoloji, ihyen, genel patoloji, çocuk bakımı, hasta bakıcılık, küçük cerrahi; 2. sınıfta bulaşıcı hastalıklar ve bulaşıcı hastalıklarla savaş, sağlık yönetimi, ihyen, askeri sağlık şeklinde kayıtlara geçmiştir. Kültür dersleri ise Türkçe, matematik, tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi, fizik, kimya, müzik, beden eğitimi, yabancı dil, resim ve askerliktir.¹⁴ Kartal “Arifiye’den Kızılçullu’ya” başlıklı otobiyografik eserinde ikinci sınıf eğitimini, ardışık olarak bir hafta teorik derslerin işlenmesi diğer hafta ise Enstitünün bulunduğu il içerisindeki sağlık kuruluşlarına uygulamaya gidilmesi şeklinde betimlemektedir.¹² Görüşmecilerden köy sağlık memuru Hamdi Taşdemir, kendi döneminde okutulan “Anatomi ve Fizyoloji Bilgileri”, “İhyen ve Bakteriyoloji”, “Patoloji Genel Bilgileri”, “Bulaşıcı Hastalıklar ve Salgımlarla Savaş” başlıklı elinde bulunan bazı meslek dersleri kitaplarını tarafımıza vermiştir. Bu kitapların içerikleri incelendiğinde, özellikle döneminin halk sağlığı uygulamalarına yönelik son derece kapsamlı ve amacına uygun eğitim materyalleri oldukları göze çarpmaktadır (Resim 2). Görüşmecilerden köy sağlık memuru Sıtkı Işık, meslek derslerine yönelik bir değerlendirmesinde, özellikle Bulaşıcı Hastalıklar der-

RESİM 1: Şerafettin Doğan’a ait 1947 tarihli Hasanoglan Köy Enstitüsü kimlik cüzdanı.

sinin çok zor olduğunu ve bu dersi çok zor geçtiğini ifade etmiş, ek olarak özellikle bu bilgileri saha uygulamalarında sıkça kullandığını belirtmiştir.²⁴

Köy sağlık memuru Hamdi Taşdemir’den temin edilen, 1945-1951 yılları arasında köy sağlık memurluğu kolunda okutulan ders kitapları, **Resim 2**’deki fotoğraflarda künyeleriyle birlikte yer almaktadır.

Öğretmen ve köy sağlık memuru adayları, Köy Enstitülerinin kurumsal çatısı altında birbirleriyle etkileşim içerisinde bir eğitim sürecinden geçmişlerdir.

Bunun yanı sıra sadece bir enstitüde etkileşimli eğitim programının bir parçası olarak farklı bir uygulama gerçekleştirilmiş; bir öğretmen ve enstitü doktoru eşliğinde, öğretmen ve sağlık memuru adaylarının belirlenen “uygulama köyü”ne gitmeleri sağlanmıştır. Bu sayede eğitim ve sağlık hizmetinin hedef kitlesi olan köylüler, öğretmen adayları ve sağlık memuru adaylarının birbirleriyle etkileşim içerisinde oldukları bir eğitim ortamı yaratılmış, eğitimin niteliği böylelikle artırılmaya çalışılmıştır. Sadece Türkoğlu’nun kaleme almış olduğu “Tonguç ve Enstitüleri” başlıklı eserde, “uygulama köyü”nden

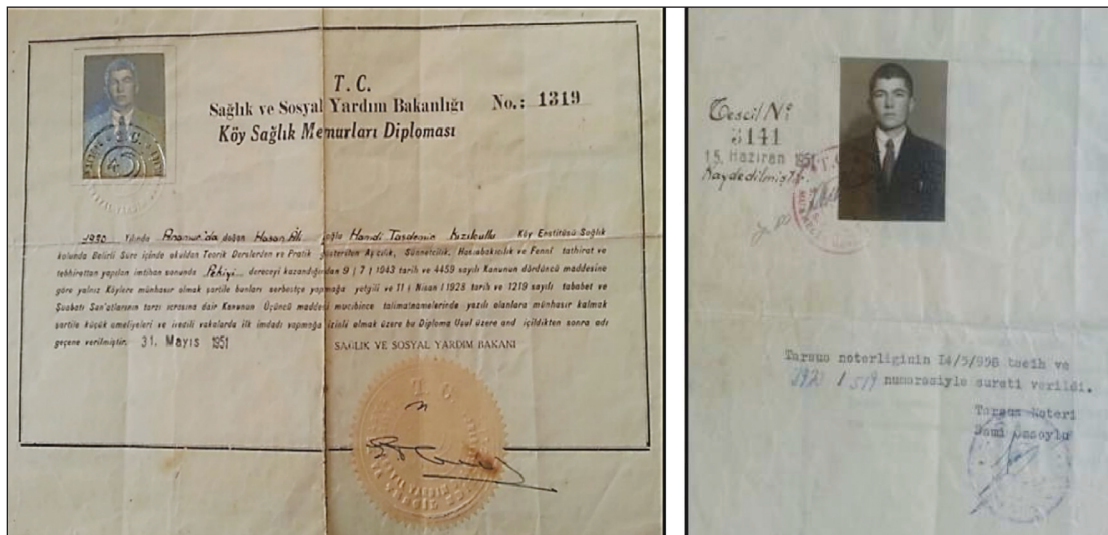
RESİM 2: Köy sağlık memurluğu kolunda okutulan ders kitapları.

bahsedilmekte; Hasanoğlan Köy Enstitüsü bünyesindeki sağlık memuru ve öğretmen adaylarının birlikte belirlenen uygulama köyüne gittikleri ve bu uygulamalı eğitim sürecinde etkileşim içerisinde oldukları belirtilmektedir.⁷ Burada bir parantez açarak bu bağlamda köy sağlık memurlarının aldıkları çok kapsamlı teorik eğitimin yansımalarının, hedef kitlesi olan köylerde uygulamalı-pratik bir karşılık bulduğu dolayısıyla sağlık memuru adaylarının öğrenmiş oldukları mesleki bilgilerinin, mezun olmadan pekişmesi yönünde olanaklı bir ortam yarattığı yorumu yapılabilir. Araştırma kapsamındaki elde edilen diğer literatürler incelendiğinde ve görüşmecilerimizden elde edilen bilgilerde ise köy sağlık memurluğu eğitiminde rutinleştirilmiş ve standartlaştırılmış uygulama köyü bahsi geçmemektedir.¹²

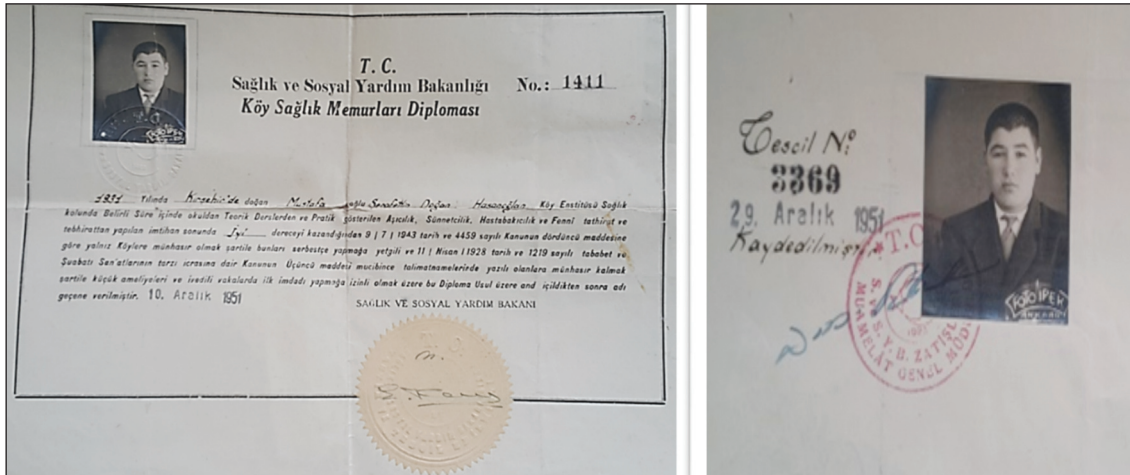
Köy Enstitülerinin sağlık kolu ilk mezunlarını 1945 yılında vermiştir. Mezun olan toplam 264 köy sağlık memuru, planlandığı üzere Anadolu'nun köylerine tayin edilmiştir.^{3,12,28} Görüşmecilerimizden Turgut Atalay Hülagu üçüncü dönem, Sıtkı Işık altıncı dönem, Hamdi Taşdemir ve Şerafettin Doğan ise yedinci dönem sağlık kolu mezunlarıdır. Görüşmecilerimizden sadece Hamdi Taşdemir ve Şerafettin Doğan'a ait diplomalar temin edilmiştir (Resim 3, Resim 4).

Yapılan eğitim ve hizmet planlamasına göre 10-15 yıllık bir zaman zarfında 8-10 köyden oluşan bir köy grubuna, bir sağlık memuru yetiştirilecektir ve

mezunlar yirmi yıllık zorunlu hizmet süresine tabi tutulacaklardır.^{7,16,28} Atanan köy sağlık memurları, 25 Haziran 1956 yılında çıkarılan "6753 Sayılı, Köy Ebeleri ve Köy Sağlık Memurları Teşkilâtı Yapılmasına ve 3017 numaralı Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti Teşkilât ve Memurin Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair 4459 sayılı kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının tadili hakkında Kanun" ile şehir ve kasabalarda görev yapabileme olanağına sahip olabilmıştır.¹⁹ İlgili kanuna göre sağlık memurunun bu olanaktan faydalanabilmesi için altı yılını dolduracak şekilde, atandığı köyde ya da köy grubunda başarılı ve iyi bir sicille çalışmış olma ön koşulunu gerçekleştirilmesi gerekmektedir.¹⁹ Bu ön koşulu sağlayan köy sağlık memuru, Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâletinin uygun gördüğü sağlık kuruluşunda altı aylık pratik eğitime yönelik bir kurstan geçirilmekte, bu eğitimden sonra ise yazılı sınavı başarıyla geçenler kasabalarda ve şehirlerde mesleklerini icra etme hakkını kazanmaktadır.^{19,27} Bu hakkı elde ederek köylerden ayrılan sağlık memurları artık şehirlerdeki dispanserlerde, hastanelerde çalışmaya başlamışlardır.¹⁴ Kırşehir'in Çiçekdağı ilçesi Kösefaklı köyler grubuna atanmış olan ve altı yılı aşkın bir sürede burada köy sağlık memurluğu yapan görüşmecilerimizden Şerafettin Doğan, altı aylık pratik eğitimden sonra yazılı sınavı 80 puanla geçerek şehirde çalışma hakkı elde etmiştir (Resim 5).²⁷ Görüşmecilerimizden Sıtkı Işık ise Haziran 1950'de mezun

RESİM 3: Hamdi Taşdemir köy sağlık memuru diploması, 31 Mayıs 1951 No: 1319, Diploma tescil: 15 Haziran 1951 No: 3141.

RESİM 4: Şerafettin Doğan köy sağlık memuru diploması, 10 Aralık 1951 No: 1411, Diploma tescil: 29 Aralık 1951 No: 3369.

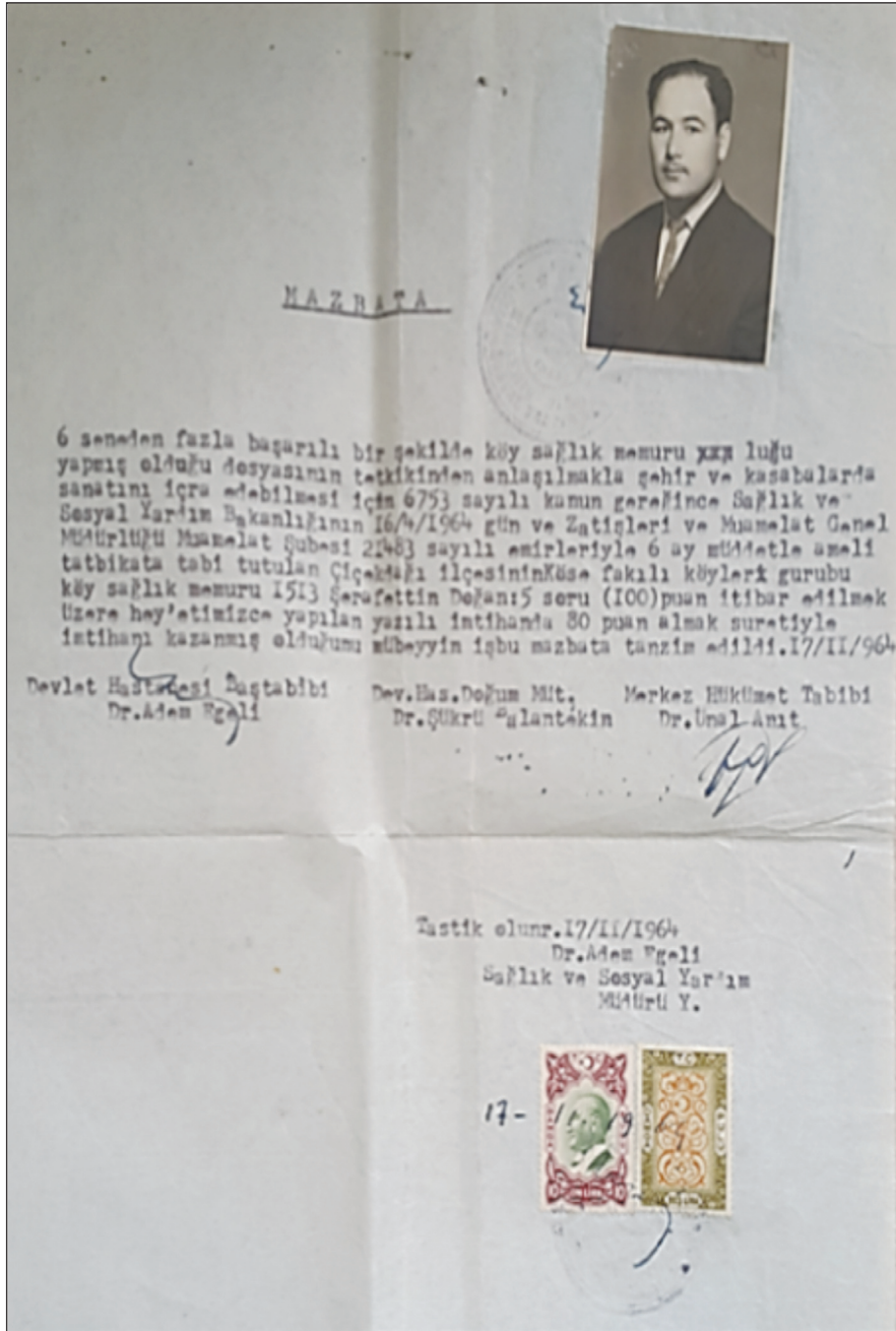
olduğunu, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte atanmasının biraz gecikmeli olarak Aralık 1950'de Antakya'nın Hassa ilçesi Aktepe köyüne yapıldığını daha sonra ise Bedirge'de (şimdiki ismiyle Serinyol) çalıştığını belirtmiştir. Sıtkı Işık da Şerafettin Doğan gibi altı aylık pratik bir kurs alarak ve yazılı sınavı geçerek şehir merkezinde çalışmaya hak kazandığını belirtmiş, mesleğinin son demlerinde yaklaşık altı aylık gibi bir zaman diliminde sağlık müdür yardımcısı olarak görev yaptığını, bu pozisyonundan ayrıldıktan kısa bir süre sonra da emekli olduğunu ifade etmiştir.²⁴

Köy sağlık memurları atandıkları köy grubunda seyyar olarak vazife görmüşler ve çalışma ücretleri onlara köy öğretmenleri gibi aylık şeklinde verilmiştir. Rüştü Kartal'ın otobiyografik eserinde aktardığına göre 1947 mezunlarına aylık değil emekliler gibi üç aylık şeklinde yüz lira ödeme yapılmış ve demirbaş verme uygulaması da kaldırılmıştır. Köy sağlık memurlarına köy öğretmenlerine olduğu gibi ev yaptırılmış, merkezdeki bir köyün sınırları içerisinde ziraat işlerine elverişli arazilerden ailesinin geçimine yetecek kadar verilmiştir. Bu arazilerden intifa hakkı görev süresi boyunca köy sağlık memuruna aittir. Köy sağlık memuruna, atandığı köyün koşullarına göre ziraat işlerinde kullanacağı aletler, tohumlar, çift ve ziraat hayvanları demirbaş olarak devlet tarafından verilmiştir. Kanunlar çerçevesinde köy öğretmenlerine tanınan her türlü hak, köy sağlık memurları için de tanımlanmıştır.^{12,17} Görüşmecilerimizin ta-

mamı, köy sağlık memurluğu görevi süresince bu imkânlardan faydalandıklarını defaatle vurgulamışlardır.²⁴⁻²⁷ Ayrıca Sıtkı Işık diğer görüşmecilerimizden farklı olarak, ulaşımını sağlamak adına kendisine taksitle ödemesi koşuluyla bisiklet verildiğini ifade etmiştir.²⁴

Toplum sağlığını koruma konusunda da donanımlı köy sağlık memurları, daha çok halk sağlığını tehdit eden olgularla yaratıcılıklarını da kullanarak mücadele eden sağlık iş gücü olarak görevlerini sürdürmüşlerdir.^{23,29}

Bu kapsamda ön plana çıkan, bulaşıcı hastalığı olan hastaları tecrit etme, doktordan aldığı bilgiler doğrultusunda tedavi ve uygulamalar yapma, doktordan alınan ilaçları halka ulaştırma, bulaşıcı hastalıklardan sağlıklı insanları koruma, gerektiği takdirde aşılama, zührevi hastalık şüphesi olan hastayı doktora yönlendirme, köylüyü bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda aydınlatma, içme sularını enfeksiyon etkenlerinden koruma, bataklıkları kurutma, hamamlar ve dükkanlar gibi halka açık yerlerin temiz olmalarını sağlama, tuvaleti olmayan evlere tuvalet yaptırılmasına aracılık etme, ihtiyacı olan hastalara ilk ve acil yardımda bulunma yürüttükleri koruyucu sağlık hizmetleridir. Tüm bu süreçleri hükümet doktorlarıyla koordineli bir şekilde çalışarak yürütmüşlerdir.^{7,14} Görüşmeye katılan köy sağlık memurlarının tamamı, atanmış oldukları köy grubunda yukarıda sıralanan halk sağlığı uygulama-

RESİM 5: Köy sağlık memuru Şerafettin Doğan'ın görevini şehir veya kasabalarda icra edebileceğine ilişkin 17/11/1964 tarihli mazbatası.

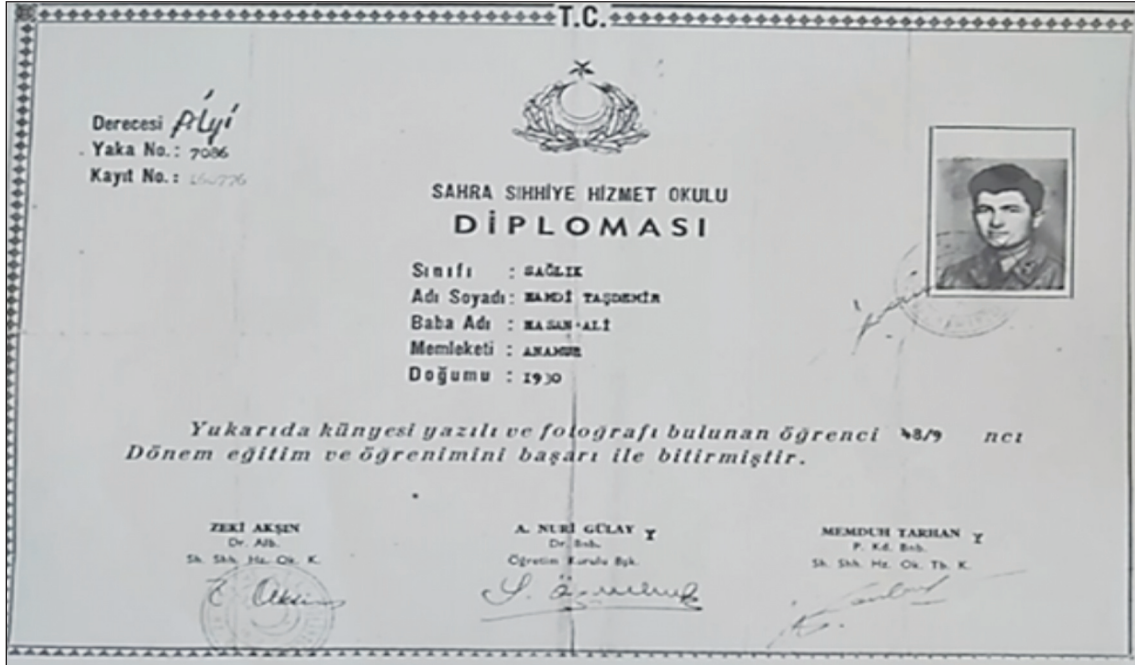
larını yaptıklarını belirtmiş; Sıtkı Işık, trahom, sıtma ve özellikle en çok tüberküloz hastalığına yönelik mücadeleyi yürüttüğünü ifade etmiştir.²⁴⁻²⁷ Ayrıca görüşmecilerimizden Hamdi Taşdemir ve Şerafettin Doğan'ın aktardıkları ve diplomalarında da belirtildiği üzere yaygın fenni sünnet uygulamaları da yaptıklarını vurgulamak uygun olacaktır.^{25,27}

Köy sağlık memurları, tıpkı köy öğretmenleri gibi askerlik görevlerini asteğmen olarak yapmakta, askerlik hizmeti boyunca ücretlerinin üçte ikilik kısmını almaktadırlar.^{7,11,17} Köy sağlık memuru diplomasına sahip olanların aynı zamanda askerlik görevlerini sıhhiye sınıfında asteğmen olarak yaptıkları, görüşmecilerimizden Hamdi Taşdemir ve Şera-

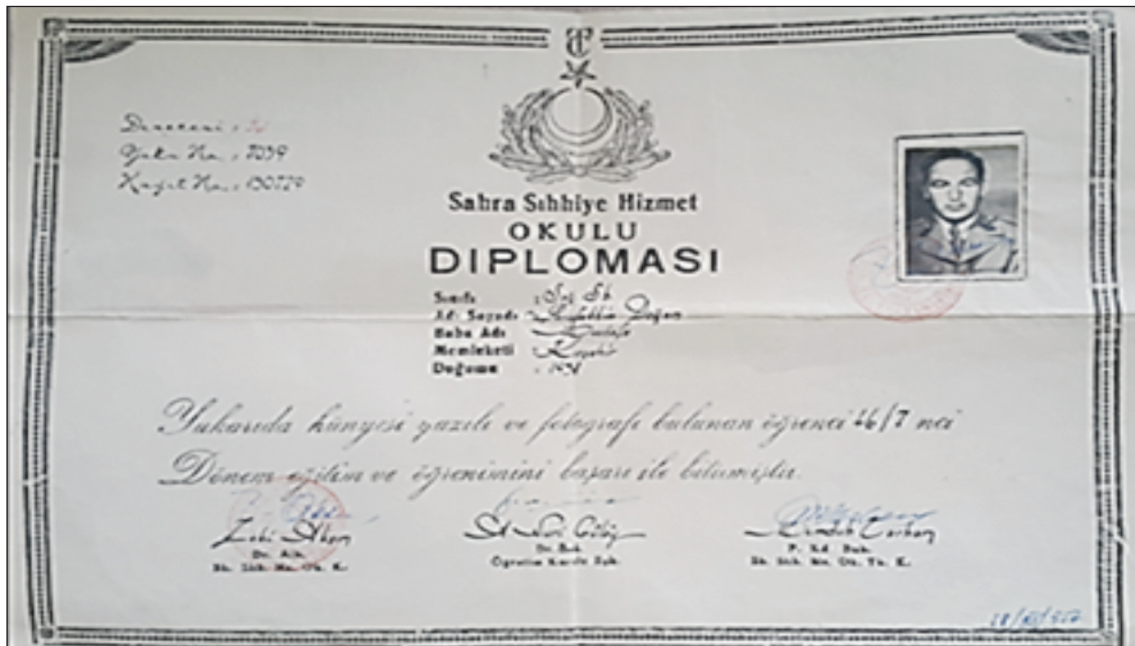
fettin Doğan'dan elde edilen bilgilerden ve Sahra Sıhhiye Hizmet Okulu diplomalarının varlığından anlaşılmaktadır (Resim 6, Resim 7).^{25,27}

Sağlık kolundan mezun olup köy sağlık memuru ünvanını alanlara, köylerde yirmi yıl mecburi hizmet

söz konusudur.^{1,12,24} Köy sağlık memurları, 3803 sayılı kanunun beşinci maddesi uyarınca Maarif Vekilliği'ne karşı mecburi hizmet taahhüdünde bulunmakla birlikte, eğitimleri bittikten sonra Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği'ne devredilmiş sayılmaktadırlar.¹⁷

RESİM 6: Köy sağlık memuru Hamdi Taşdemir'in 48/9'uncu dönem almaya hak kazandığı Sahra Sıhhiye Hizmet Okulu Diploması.

RESİM 7: Köy sağlık memuru Şerafettin Doğan'ın 46/7'inci dönem almaya hak kazandığı Sahra Sıhhiye Hizmet Okulu Diploması.

Görüşmecilerden Şerafettin Doğan, köy sağlık memurluğu eğitiminden sonra sağlık alanındaki eğitimini sürdürmek isteyenlerin Sağlık Eğitim Enstitüsü'ne devam edebildiklerini ifade etmiştir. Bu bağlamda görüşmecilerimiz arasından sadece Şerafettin Doğan'ın, yüksek öğrenimini Gevher Nesibe Sağlık Enstitüsü bünyesinde sürdürerek sağlık eğitimini bir derece daha ilerlettiği anlaşılmaktadır (Resim 8).²⁷

Mesleki gelişimi sürdürme bağlamında önemli olarak nitelendirilebilecek bir durum ise görüşmecilerimizden Hamdi Taşdemir'in Bursa Devlet Hastanesinde ve Şerafettin Doğan'ın Ankara Numune Hastanesinde, anestezi uygulamalarında yetkili olmak adına açılan altı aylık narkoz kursunu almalarıdır. Aynı zamanda görüşmecilerimizin her ikisi, aldıkları "Narkoz Kursu Sertifika Belgesi"yle özel muayenelerinde operasyon yapan cerrahları bu bağlamda asiste ettiklerini ve aylık kazançlarına ek gelir eklediklerini ifade etmiştir (Resim 9, Resim 10).^{25,27}

Memurların görev süresi boyunca bağlı oldukları mevzuat çerçevesinde görevlerine ilişkin eylemlerinden dolayı cezalandırılması ve ödüllendirilmesi mümkün olmaktadır. Köy sağlık memurlarıyla ilgili dikkat çekici bir husus da görevlerini yaparken göstermiş oldukları başarıların ödüllendirilmesi olmaktadır. Kanunla belirtilen bu ödüller, taltifi hak eden eylemlerin niteliğine göre "üstün başarılı sayılmak, köye hizmet edenler anıtına adı yazılmak, köydeki bir tesise adı verilmek ve ülkü eri sayılmak" şeklinde sıralanmaktadır. Bu ödüllerin kapsamı ele alındığında,

RESİM 8: Köy sağlık memuru Şerafettin Doğan'ın Gevher Nesibe Sağlık Eğitim Enstitüsü öğrenci hüviyet kartı.

genellikle koruyucu sağlık hizmetlerinin nitelikli bir biçimde yürütülmesine ilişkin bir teşvik olduğu görülmektedir.¹⁷ Köy sağlık memurlarına verilen bu ödüller, dönemin koruyucu sağlık hizmetlerinin sağlık politikası açısından ön plana çıkan bir yaklaşım olarak benimsendiğinin ve bu bağlamda köy sağlık memurlarının yerinin özel bir öneme sahip olduğunun göstergesi olarak yorumlanabilir.

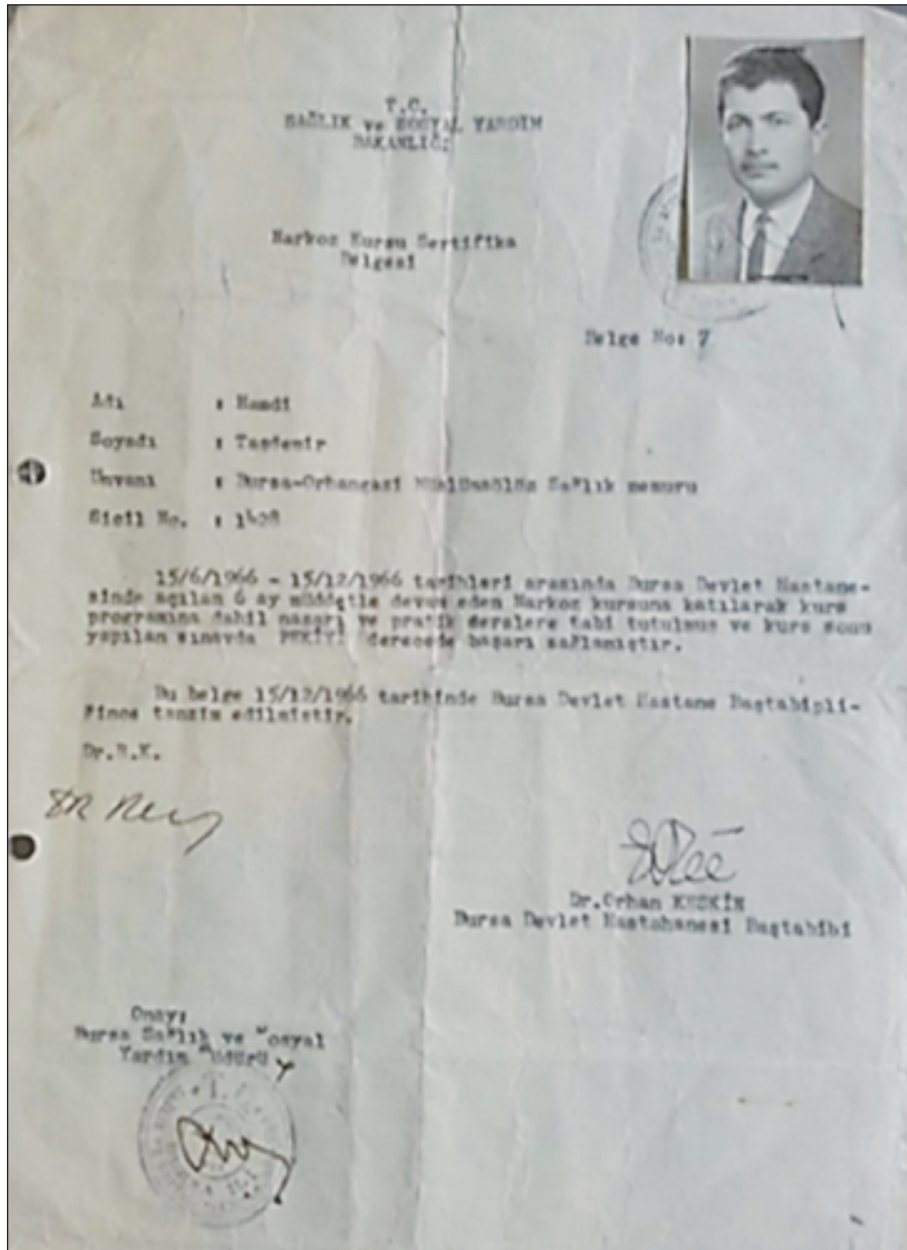
Tartışmanın bu bölümünü, köy sağlık memurluğu eğitimine ve mesleki deneyimlerine ilişkin makalemizde aktarılan bilgilere ek olarak, dönemin sağlık yapılanması ve Köy Enstitüsü'nün köy sağlık memurlarındaki izlerini yansıtmaya bakımından, Kemal Kocabaş tarafından kaleme alınan "Kızılçullu Köy Enstitüsü Yılları" isimli kitabın beşinci bölümünde Kızılçullu Köy Enstitüsü sağlık kolu çıkışlılarla yapılan yapılandırılmış söyleşilerdeki çarpıcı ifadelerle yer vererek bitirmek uygun olacaktır.³⁰

Kadri Gülhan: "Kızılçullu Köy Enstitüsü bana adam olmayı öğretti."

Mehmet Gülseven: "Enstitüden ayrılırken at, inek ve tarla verdiler. Sağlık memurluğu yaparken at çok işimize yaradı. Bize verilen tarlada tütüncülük yaptım. Köylerde enstitü çıkışlı öğretmen arkadaşlarımızla çok önemli işler başardık. Köye su, yol getirme uğraşlarının başında olduk. Köye tuvalet yaptırma, kullanma uğraşları temel görevimiz oldu. İçme sularının temizliği, salgın hastalıklara karşı aşılama çalışmalarımız temel görevimizdi."

Cemal Sak: "1943 yılında kızlar için Köy Ebeği, erkekler için Sağlık Memurluğu bölümleri tasarlandı ve uygulamaya geçildi. 3. sınıftayken sağlık kolunun açıldığı ve 3. sınıfta bitiren öğrencilerin alınacağı açıklandı. İsteyen öğrenciler sınava girdi. Ben de girdim. Sınavda daha çok Tabiat Bilgisi soruları vardı. 4. sınıfta sağlık kolunda 2 grup şeklinde 100 öğrenci vardı. Bunların 50'sini Kızılçullu, 50'sini ise diğer enstitülerden gelen öğrenciler oluşturdu... Çalıştığımız köyün tüm sağlık sorunları üzerimizdeydi. Sınıf arkadaşım Süleyman Mercan okul başöğretmeni idi. Onunla çok iyi iş birliği yaptık."

Fahri Başer: "Demircilik kolunu seçmiştim. Demirciliği çok sevmiştim. Sıcak demir, soğuk demir, sıhhi tesisatçılık, okulun su borularının tamiri tüm işleri biz yapardık. Boruların ağzına paso açmayı bile

RESİM 9: Köy sağlık memuru Hamdi Taşdemir'in 15/12/1966 tarihli Narkoz Kursu Sertifikası Belgesi.

öğrendik. Bizim eve hiçbir zaman tamirci girmede... Savaştepe'den 25, Aksu'dan 30 ve bizden 14 kişiyle toplam 69 kişilik 4/D sağlık sınıfı oluşturuldu. Bize ayrı bir dersane verildi. Kültür dersleri dışında sağlık kolu sınıfı anatomi, patoloji, küçük cerrahi, sağlık bilgisi, bulaşıcı hastalıklar derslerini alıyorduk. Bu derslere İzmir hastanelerinden doktorlar geliyordu."

Ramazan Yılmaz: "1951 yılında Balıkesir Devlet Hastanesinde staj yaparken arkadaşlarla Mayıs ayında bir gün istasyonda dolaşıyorduk. Karşıdan üç

kişi geliyordu. Bunlar Savaştepe'nin ikinci müdürü Ali Yalkın, Kızılçullu'nun dördüncü müdürü Ahmet Öner Türk, üçüncü müdürü Osman Faruk Verimer'di. Selamlaşma sonrası 'Hocam nereye?' diye sorduk. Ali Yalkın'ın yanıtı 'Ankara'ya Köy Enstitülerini Öğretmen Okullarına dönüştürme çalışmaları var. Bu çalışmalara katılmak için Ankara'ya gidiyoruz, tren bekliyoruz.' dedi... Enstitüler dönüştürülüyordu... 26 yıl köylerde atla ve bazen yaya olarak koruyucu sağlık hizmeti verdim."

T. C.
SAĞLIK VE SOSYAL HİZMET
BAKANLIĞI

Narkoz Kursu Sertifika
Belgesi

Beige No. _____

Adı : Şerafettin
Soyadı : Doğan
Olası : Sağlık Memuru
Sıfır No. : 1513

15.10.1965 - 15.4.1966 Tarihleri arasında Ankara Numune Hastanesinde
açılan 4 ay müddetinde devam eden Narkoz Kursuna katılarak Kurul Programına
dahil nazari ve pratik derslere tabii çalışmış ve kurs sonu yapılan sınavda "iyi" derecede
başarı sağlanmıştır.

S. Nuryan

Bu belge 15.4.1966 tarihinde Numune Hastane Baştabibliğince
sancım edilmiştir.

Ankara
Numune Hast. Baş Tabibi V.
Dr. Ali Kocabalak

Onay :
Ankara Sağlık ve Sosyal
Yardımlar Müdürü
Dr. Cahit Demirbaş

SAĞLIK BAKANLIĞI
Müfettiş ÜNAL

RESİM 10: Köy sağlık memuru Şerafettin Doğan'ın, 15/4/1966 tarihli Narkoz Kursu Sertifika Belgesi.

H. Fehmi Poyrazoğlu: "Enstitüyü tamamladığımızda kendimi bir halk önderi gibi hissediyordum..."

SONUÇ

Cumhuriyet döneminin eğitim alanında önemli bir atılımı olan Köy Enstitüleri, Anadolu'nun kırsallarına kadar nüfuz edecek bir eğitim ordusu yetiştirme ve buralarda insanların ekonomik, sosyal, sağlık gibi

her alanda refaha ulaşmasını sağlamayı misyon ve vizyon olarak belirlemiştir. Bunun yanı sıra Köy Enstitüleri bünyesinde açılan sağlık kolunda sağlık hizmeti sunumuna iş gücü yetiştirilmesi, halk sağlığının korunması ve geliştirilmesi bakımından önemli katkılar sağladığı şüphe götürmez bir gerçektir.

Belli ve özellikli bir niteliği olan döneme tanıklık etme ya da bizatihi o dönemin içinde aktif rol

olarak yaşama bağlamında deneyimlerin detaylı bir şekilde aktarılması, dönemin anlaşılması ve aydınlatılması bakımından oldukça elzemdir. Köy Enstitülerinde açılan ve varlığı çok uzun sürmeyen sağlık kolunda, köylerde sağlık hizmet sunumunda önemli rollere derinden ve uzun soluklu sahip olmuş köy sağlık memurlarının yetiştirilmesi, belli bir dönem adına oldukça çarpıcı niteliktedir. Araştırma kapsamında ulaştığımız görüşmecilerimizin, Köy Enstitüleri bünyesindeki sağlık eğitimine ve mesleki yaşamlarına ilişkin ayrıntılı olarak sunduğu bilgiler ve belgeler, bir dönemin hem eğitim anlayışının ve sağlık politikalarının anlaşılmasında hem de toplumsal yapılanması hakkında önemli içerikleri barındırmaktadır. Makalemiz bağlamında, literatüre sınırlı bir biçimde konu olmuş köy sağlık memurlarının gündeme gelmesi, ayrıntıda kalmış noktaların bilgiler-belgeler ışığında açıklığa kavuşturulmasında ve belirli bir dönemin eğitim anlayışı, sağlık politikaları, toplumsal yapılanmanın hatırlanmasında önemli bir katkı sağlamaktadır.

Teşekkür

Çalışmamıza destek olan emekli köy sağlık memurları Sıtkı IŞIK, Hamdi TAŞDEMİR, Turgut Atalay HÜLAGU ve Şerafettin DOĞAN'a teşekkür ederiz.

Finansal Kaynak

Bu çalışma sırasında, yapılan araştırma konusu ile ilgili doğrudan bağlantısı bulunan herhangi bir ilaç firmasından, tıbbi alet, gereç ve malzeme sağlayan ve/veya üreten bir firma veya herhangi bir ticari firmadan, çalışmanın değerlendirme sürecinde, çalışma ile ilgili verilecek kararı olumsuz etkileyebilecek maddi ve/veya manevi herhangi bir destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışma ile ilgili olarak yazarların ve/veya aile bireylerinin çıkar çatışması potansiyeli olabilecek bilimsel ve tıbbi komite üyeliği veya üyeleri ile ilişkisi, danışmanlık, bilirkişilik, herhangi bir firmada çalışma durumu, hissedarlık ve benzer durumları yoktur.

Yazar Katkıları

Bu çalışma hazırlanırken tüm yazarlar eşit katkı sağlamıştır.

KAYNAKLAR

1. Aysal N. Anadolu'da aydınlanma hareketinin doğuşu: Köy Enstitüleri [The born of illumination movement in Anatolia: Village Institutes]. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Derg. 2005;35(36):267-82. [Crossref]
2. Deringöl Y. Türkiye'de Cumhuriyet Döneminden günümüze ilköğretim öğretmenleri yetiştirilmesinin tarihsel boyutu ve eğitimcilerin görüşleri üzerine bir araştırma. Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Derg. 2007;2(2):17-27. [Link]
3. Güvercin CH, Aksu M, Arda B. Köy Enstitüleri ve sağlık eğitimi [The Village Institutes and health education]. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası. 2004;57(2):97-103. [Crossref]
4. Akbaş A. Eğitimin Bilgeleri Köy Enstitüleri. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Derg. 2008;4(2):214-24. [Link]
5. Çukur D. Köy Enstitüleri eğitim modelinin hedeflediği insan tipi ve Türkiye 'de yapılmış tezlerde Köy Enstitüleri. Toplum ve Demokr. 2008;2(4):151-62. [Link]
6. Eser G. Köy Enstitülerinde bir öncü: özgün arşivi ışığında Göl Köy Enstitüsü [Doktora tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi; 2011. Erişim tarihi: 3 Şubat 2023 Erişim linki: [Link]
7. Türkoğlu P. Tonguç ve Enstitüleri. 1. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık; 1997.
8. Eren N, Tanrıtanır N. Cumhuriyet ve Sağlık. Ankara: Türk Tabipleri Birliği; 1998. [Link]
9. Öztürk M. Cumhuriyet Dönemi'nde sağlık hizmetleri [Health services during republic period]. SDU Tıp Fak Derg. 1999;6(1):37-41. [Link]
10. Kartal S. Toplum kalkınmasında farklı bir eğitim kurumu: Köy Enstitüleri [A different education institution at society development: Village Institutes]. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Derg. 2008;4(1):23-36. [Link]
11. Başaran M. Özgürleşme Eylemi: Köy Enstitüleri (Köy Enstitülerinin Kuruluşunun 50. Yılına Armağan). 1. Baskı. İstanbul: Çağdaş Yayınları; 1990.
12. Kartal R. Arifiye'den Kızıllıçullu'ya: Bir Köy Sağlık Memurunun Köy Enstitüsü Anıları (1943-1948). 1. Baskı. İstanbul: Kartal; 1997.
13. Polat E. Türkiye'de eğitimin sekülerleşmesi: Köy Enstitüleri örneği [Yüksek lisans tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi; 2011. Erişim tarihi: 3 Şubat 2023 Erişim linki: [Link]
14. Balkır SE. Dipten Gelin Ses Arifiye Köy Enstitüsü, 1940-1946. 1. Baskı. İstanbul: Hür Yayınları; 1974.
15. Kırbay F. Türkiye'de Köy Enstitüleri. 1. Baskı. Ankara: İmece Yayınları; 1962.
16. Yılmaz B. Türkiye'de köycülük ve Köy Enstitüleri [Yüksek lisans tezi]. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi; 2013. Erişim tarihi: 3 Şubat 2023 Erişim linki: [Link]
17. TBMM. Köy Ebeleri ve Köy Sağlık Memurları Teşkilatı Yapılanmasına ve 3017 Numaralı Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti Teşkilat ve Memurin Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun; 1943. p.619-28. [Link]
18. TBMM. 3803, 4274 ve 44S9 Sayılı Kanunların Köy Okulu, Öğretmen Evi, Köy Sağlık Memurları ve Ebeleri Evleri İnşa Ettirilmesiyile İlgili Maddelerinin Değiştirilmesi ve 5012 ve 5082 Sayılı Kanunların Kaldırılması Hakkında Kanun; 1948. p.613-6. [Link]
19. TBMM. Köy Ebeleri ve Köy Sağlık Memurları Teşkilatı Yapılanmasına ve 3017 Numaralı Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Teşkilât ve Memurin Kanununun Bâzi Maddelerinin Değiştirilmesine Dair 4459 Sayılı Kanunun 4 Ncü Maddesinin Birinci Fıkrasının Tadili Hakkında Kanun Lâyihası ve Dahiliye, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Encümenleri Mazbataları; 1956. [Link]

20. TBMM. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Teşkilat ve Memurları Kanununun Bazı Maddelerini Değiştiren 4258 Sayılı Kanun'a Bağlı (1) Sayılı Cetvelde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun; 1965. p.754-61. [\[Link\]](#)
21. TBMM. 3017 Sayılı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Teşkilat ve Memurları Kanununun Bazı Maddelerini Değiştiren 225 ve 981 Sayılı Kanunlarda ve 4862 Sayılı Kanuna Bağlı (1) Sayılı Cetvelde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun; 1970. p.193-201. [\[Link\]](#)
22. Önder M. Toplumsal değişim sürecinde düziçi Köy Enstitüsü [Yüksek linsans tezi]. Konya: Selçuk Üniversitesi; 2012. Erişim Tarihi: 3 Şubat 2023 Erişim linki: [\[Link\]](#)
23. Kapluhan E. Atatürk dönemi eğitim seferberliği ve Köy Enstitüleri [Atatürk period of education campaign and Village Institutes]. Marmara Coğrafya Derg. 2012;26:172-94. [\[Link\]](#)
24. Işık S. Sıtkı Işık ile Görüşme Notu. 2015.
25. Taşdemir H. Hamdi Taşdemir ile Görüşme Notu. 2015.
26. Hülagu TA. Turgut Atalay Hülagu ile Görüşme Notu. 2015.
27. Doğan Ş. Şerafettin Doğan ile Görüşme Notu. 2019.
28. Tonguç E. Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç. 1. Baskı. İstanbul: Ant Yayınları; 1970.
29. Yalçın R. İsmail Hakkı Tonguç'un Türk Eğitim Sistemi Üzerine Görüşleri [Yüksek linsans tezi]. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi; 2006. Erişim tarihi: 3 Şubat 2023 Erişim linki: [\[Link\]](#)
30. Kocabaş K. Kızıllı Köy Enstitüsü sağlık kolu çıkışlılar anlatıyor. Kızıllı Köy Enstitüsü Yıllar. 1. Baskı. İzmir: Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları; 2011. p.487-530.